

Globalisering på gott och ont

Globala Affärer nr 1/1996

Berlin-murens fall och Sovjetkommunismens sammanbrott sågs av många som den slutliga segern för liberalismen. "Historien är slut", utropade Francis Fukuyama i en av 90-talets mest uppmärksammade artiklar. Liberalismens triumf beskrevs som så total att endast smärre upprensningsaktioner i systemets periferi återstod.

Bland nyliberala nationalekonomer och politiker har det sedan länge funnits en vision om en värld där "historien är slut". Det är en värld där frihandel och fri rörlighet över nationsgränserna kommit att utsträckas till att omfatta nästan allt (undantag görs i regel för lågutbildad arbetskraft). En värld där kapital, varor och tjänster rör sig obehindrat över gränserna. En värld där marknaderna dominerar över politiken. En värld där "moderniseringen" är avslutad, och där ideologier förpassats till historiens skräpkammare.

Med denna värld som slutmål ses varje inskränkning i frihandeln, eller i kapitalets frihet att flytta dit lönsamheten förefaller vara högst, som ett uttryck för inskränkta politikernas klåfingrighet. Varje icke-konvertibel valuta betraktas som ett tecken på nationens efterblivenhet, och varje statlig subvention som ett bevis på lömska intressegruppers fortsatt skadliga inflytande.

Vägen till målet är måhända knagglig, men hur målet ser ut är klart.

Ett par artiklar i nr. 6/95 av *Globala Affärer* fick mig att tänka på Fukuyamas artikel om "historiens slut". Under rubriken "Århundradets nyhet på arbetsmarknaden" skriver tidningen om möjligheterna att åstadkomma ett internationellt avtal om friare tjänstehandel. En konsekvens är, skriver *Globala Affärer* i ingressen till en artikel av frilansjournalisten Jonny Sågänger, att "indiska datatekniker, thailändska banktjänstemän, koreanska arkitekter och byggnadsarbetare dyker upp på den svenska arbetsmarknaden, och ingen kan stoppa dem!"

I artiklarna framträder WTO (*World Trade Organisation*), som nyligen ersatt GATT, som en spjutspets för en fortsatt globalisering av världsekonomin. De båda andra är Världsbanken och Internationella Valutafonden (IMF), som i allt väsentligt delar den frihandelsfilosofi som genomsyrar WTO.

Att en tidning med namnet "*Globala Affärer*" uppmärksammar WTOs roll i globaliseringen av världsekonomin är förträffligt. Men tidningens lovsång till denna utveckling är väl okritisk. Syftet med denna replik är dock inte att polemisera mot enskildheter i de två informativa och välskrivna artiklar av Jonny Sågänger som presenterar WTO, utan snarare att komplettera framställningen med en något dystrare motbild av globaliseringens effekter.

Men först en reservation: WTO har, enligt min uppfattning, stora förtjänster. Det regelverk som WTO, med förhandlingarna i Uruguay-rundan som utgångspunkt, har att upprätta och övervaka utgör, i många avseenden, ett framsteg jämfört med GATT. Inte minst välkomna är överenskommelserna om en successiv minskning av de rika ländernas subventioner till jordbruket (även om det, åtminstone under en

övergångsperiod, kan komma att innebära högre livsmedelspriser för fattiga nettoimportörer, såsom flertalet länder i Afrika). Vidare får de fattiga länderna ökat tillträde till i-ländernas marknader inom bl.a. textilområdet, som traditionellt varit omgärdat av många restriktioner.

Ett system med fastare normer rörande världshandeln kan också förstärka de svagare parternas - dvs de fattiga ländernas - position, och göra dem mindre utsatta för ensidiga och godtyckliga handelsrestriktioner av det slag som inte minst USA och EU ofta tillämpat. Med WTO kan också riskerna minska för en uppdelning av världen i tre stora, rivaliserande handelsblock - Nordamerika, EU och Ostasien.

Kanske behövs WTO. Kanske är internationalisering av det slag WTO företräder att föredra framför en förstärkt regionalisering och blockbildning. Men erfarenheterna av de senaste decenniernas liberalisering av världsekonomin är ingalunda entydigt positiva, och jag kan inte se en värld där marknaden är allenarådande som ett historiens slutmål.

Jag tror också att vi står inför en period av helt nya sociala, politiska, ekonomiska och inte minst miljömässiga utmaningar som kräver ett annat tänkande än det som WTO representerar.

Mot en idylliserande syn på WTO som ytterligare en etapp på vägen mot slutmålet skulle kunna ställas andra, mer oroväckande tendenser, som till åtminstone en del sammanhänger med globaliseringen.

Eliternas Globalisering

I land efter land - i öst och väst och nord och syd - kan vi se hur den minskade nationella självständigheten i internationaliseringens spår går hand i hand med växande klyftor mellan den ekonomiska och politiska eliten och de vanliga medborgarna. Klyftorna kan mätas i ekonomiska termer: nästan överallt i världen växer inkomstklyftorna, och de ledande skiktens girighet har tilltagit samtidigt som sociala förmåner för låginkomsttagare skurits ned eller eliminerats. I land efter land sänks skatterna på kapital och förmögenheter just med hänvisning till globaliseringen; med fria kapitalrörelser blir det svårt att övertyga de förmögna om nyttan av att behålla sina pengar i länder där kapitalet beskattas.

Så länge de fattiga inte kan flytta (vart skulle de ta vägen?) går de att hunsa med (men hur länge till?). De rika och resursstarka, däremot, som ser sina valmöjligheter vidgas i takt med att globaliseringen fortsätter, har beviljats vetorätt; de kan alltid hota med att lämna landet eller, långt värre, flytta sitt kapital om de inte får sin vilja igenom.

Klyftan mellan styrande och styrda kan också mätas i politisk apati, ofta uttryckt i politikerförakt, och i sjunkande deltagande i allmänna val och i politiska partier.

Klyftan kunde också ses, med blotta ögat, på Paris gator i december 1995.

Den mest märkbara effekten av globaliseringen är måhända att konsumtionsmönstren internationaliserats - för medelklassen och uppåt. För de fattiga, som står utanför, har vi fått en "skyltfönsterekonomi". I TV-reklamen och i butikerna - i New York eller

Paris, Lusaka eller Kairo, Tirana eller Dhaka, Managua eller Rio de Janeiro - finns alla det moderna konsumtionssamhällets frestelser. Men i de flesta av jordens länder är frestelserna utom räckhåll för en majoritet av människorna.

Samtidigt som vi ser att eliterna är överens om det mesta ökar frustrationen hos alla dem som står utanför. Det är ingen tillfällighet att olika rörelser, ibland rena sekter, som vädjar till nationalistiska, etniska eller religiösa ytterlighetsföreställningar får vind i seglen i en värld där polariseringen växer, samtidigt som känslan av maktlöshet breder ut sig bland de många som står utanför.

Bland tacksamma måltavlor för allehanda fundamentalister återfinns importen av västvärldens livsstil och konsumtionsmönster, ofta symboliserade av utländska TV-serier, våld, sex och alkohol.

Flertalet av de framgångsrika länderna i Asien - inklusive, givetvis, Japan - gick, i början av sin industrialisering, försiktigt fram med liberaliseringen av importen. Med WTO, som sätter högre press på u-länderna att släppa importen fri än vad gamla GATT gjorde, blir möjligheterna för fattiga länder att bedriva en självständig handelspolitik vad gäller både export och import starkt begränsade.

Ökad konkurrens och rörlighet - och disintegration

Det hör till god ton att bejaka konkurrens och effektivitet. Vem vill öppet försvara motsatsen, monopol och ineffektivitet?

Men den ökade konkurrensen inom och mellan länderna har ett pris. I en alltmer globaliserad ekonomi ökar omvandlingstrycket, och utslagningen. Traditionella sociala strukturer, trygghetssystem och normer för mänskligt beteende bryter samman. Det sociala kapitalet försvagas. Kriminaliteten breder ut sig, och internationaliseras.

Det finns ingen anledning att bejaka allt som är gammalt, eller att hylla stagnation. Jordens fattiga behöver ekonomisk tillväxt, och effektivitet. Och under de senaste decennierna har - inte minst tack vare utrikeshandeln - hundratals miljoner enskilda familjer i Asien fått sin levnadsstandard dramatiskt förbättrad. Men när konkurrens och internationalisering penetrerar snart sagt varje vrå av jordklotet, och de politiska och fackliga motkrafterna försvagas såsom skett det senaste decenniet, skördas många offer.

De fattigaste länderna står sig slätt i konkurrensen med de mindre fattiga. Fattiga människor i både rika och fattiga länder marginaliseras. Vi får goda cirklar, och onda cirklar - för länder såväl som för människor. "Åt den som har skall varda givet."

I många länder har tjänstesektorn varit förhållandevis skyddad från konkurrens. Detta håller på att förändras. Den liberalisering av tjänstehandeln som är ett resultat av Uruguay-rundan, och som beskrivs i nr. 6/96 av Globala Affärer, kommer huvudsakligen att gynna de konkurrensstarka. I regel kommer detta att ske på de stora, transnationella företagens villkor.

Globala Affärer beskriver hur bl.a. "indiska läkare, sjuksköterskor och annan sjukvårdspersonal utan besvär ska kunna söka sig till arbetsmarknaderna i USA,

Sverige och andra rika länder". Säkerligen blir det inte så besvärsfritt för indiska sjuksköterskor att ta sig till Sverige som tidningen vill få oss att tro. Men *om* det sker kan vi vara övertygade om att det sker i former som syftar till att pressa ned lönerna för den svenska vårdpersonalen, t.ex. genom att ett transnationellt sjukvårdsföretag, med personal från Indien, efter anbudsgivning övertar driften av ett svenskt sjukhus.

Den postmoderna värld som i dag växer fram, med WTO, IMF och Världsbanken som chefsarkitekter, riskerar att bli en värld där låginkomstgrupper från ett transnationellt bolag ställs mot låginkomstgrupper från ett annat, i en ständig tävlan efter att låta konkurrensen genomsyra varje sfär av mänskligt liv.

Är det verkligen detta vi vill? Utgör denna världsordning "historiens slut"?

Och hur mycket tål vår miljö av den utrikeshandelsorienterade tillväxtmodell som globaliseringens spjutspetsar i dag förespråkar? De framtidsbranscher som Globala Affärer refererar till - såsom resebranschen - tillhör de allra skadligaste vad gäller den globala miljön.

Tror någon, på fullt allvar, att det går att förena ett ansvarstagande gentemot jordens knappa resurser, och gentemot framtida generationer, med en tillväxtmodell som baseras på en accelererande spridning av den rika världens konsumtionsmönster? Och som baseras på ständigt växande transporter av varor, affärsmän, turister och sjuksköterskor?

I WTO är miljön uttryckligen underordnad frihandeln. Varje försök till nationella bestämmelser om striktare miljöprövning riskerar att klassificeras som handelshinder, och bångstyriga länder som månar mer om miljön än vad landets handelspartners gör kan bötfällas. Ett tydligare uttryck för de prioriteringar som styr WTO är svårt att finna.

Tillbaka till framtiden?

Det Globala Affärer beskriver som revolutionerande nyheter kan ses som en återgång till det system som rådde för hundra år sedan, i slutet av 1800-talet. Vi hade då en i alla väsentliga avseenden extremt liberaliserad världsekonomi. Fria kapitalrörelser rådde, och alla viktiga valutor var genom guldmyntfoten fullt konvertibla. Skyddstullar fanns, inte minst inom jordbruket, men världshandeln var betydligt friare än den kom att bli under mellan- och efterkrigstiden.

För arbetskraften rådde nästan fri rörlighet. Begrepp som "arbetstillstånd", "permanent uppehållstillstånd" eller "avvisning" var så gott som okända, och inom Europa färdades man i princip utan pass. För Europas fattiga fanns en utväg som i dag inte står till buds: att emigrera.

Det är lätt att bli nostalgisk inför denna tillbakablick på sent 1800-tal. Nostalgiskt är också WTOs sekretariat, som i en nyutkommen skrift ("*International Trade: Trends and Statistics*", 1995) öppet hyllar en extrem form av "*laissez faire*", och pläderar för en återgång till det ekonomiska system som präglade Europa under perioden 1860 till 1914.

Denna världsordning, som WTO i dag ser som ett föredöme, lade grunden till en exempellös ekonomisk tillväxt i Europa och Nordamerika. Den gav också upphov till motreaktioner, och den bäddade för två världskrig. Och även om nya världskrig tack och lov är osannolika under överskådlig tid framåt leder en extrapolering av de senaste decenniernas utveckling till scenarios som föga har att göra med en lugn färd mot historiens slut.